

Received: 12.04.2020
Accepted: 23.06.2020
Published: 30.09.2020

Roczniki Administracji i Prawa
Annuals of The Administration and Law
2020, XX, z. 3: s. 313-329
ISSN: 1644-9126
DOI: 10.5604/01.3001.0014.4288
<https://rocznikiadministracjiiprawa.publisherspanel.com>

Wiktoria Wroniewska*
Nr ORCID: 0000-0001-9674-5864

DOPUSZCZALNOŚĆ WYKORZYSTYWANIA WYNIKÓW BADAŃ GENETYCZNYCH PRZEZ ZAKŁADY UBEZPIECZEŃ W POLSCE

ADMISSIBILITY OF GENETIC TESTING INFORMATION BY THE INSURANCE SECTOR IN POLAND

Streszczenie: Postępujący progres cywilizacyjny doprowadził do wzmożonego zainteresowania społeczeństwa czynnikami wpływającymi na ukształtowanie natury człowieka, jego cech fizycznych, stanu zdrowia, predyspozycji intelektualnych, skłonności i upodobań. Określenie zapotrzebowania bądź zainteresowań poszczególnych grup czy narodowości napędza wszystkie gałęzie przemysłu, gospodarki, oferowanych usług. Szczegółowa wiedza o człowieku posiada obecnie istotne znaczenie – począwszy od nauk medycznych aż po sferę ekonomiczną czy handlową. W naturalny sposób implikuje także progres w obszarze genetyki oraz nauk pokrewnych. Uzyskanie informacji o anatomicznym profilu człowieka zyskało istotne znaczenie także w działalności ubezpieczeniowej. W niniejszym artykule omówione zostały warunki dopuszczalności wykorzystania wyników badań genetycznych dla oceny ryzyka ubezpieczeniowego w kontekście systemu polskiego prawodawstwa oraz czynniki wpływające na zainteresowanie zakładów ubezpieczeń profilem genetycznym człowieka, a także prognozowane skutki tak dalece idącej ingerencji w sferę prywatności jednostki.

Słowa kluczowe: ochrona ubezpieczeniowa, badania genetyczne, bezpieczeństwo danych genetycznych, uprawnienia zakładów ubezpieczeń, dane genetyczne

Summary: Human progress has led to a growing interest in factors shaping the human nature, physical features, tendencies. Determining the demands of particular nations or social groups influences all industry sectors, the economy, the goods. As this comprehensive sum of the human knowledge plays such a vital role in a modern world, the progress in the field

* mgr; doktorantka na IV roku studiów III stopnia na kierunku nauki o polityce (Wydział Nauk Społecznych) w Instytucie Politologii na Uniwersytecie Opolskim. Źródła finansowania publikacji: środki własne autorki; e-mail: w-wroniewska@wp.pl

of human genetics and other related sciences will also be accelerated. The wealth of knowledge positively impacts many aspects of life and various types of human activity such as healthcare, the economy, trade. It is evident that the ability to create a detailed analysis of each individual greatly affected the wider insurance sector. The following article will discuss the conditions of admissible use of genetic testing results by the insurance sector for the purpose of risk assessment in the context of the Polish legislative system; the factors contributing in an increased interest by the insurance companies in this new field and the predicted consequences arising from an extensive privacy interference of each person.

Keywords: insurance cover, genetics research, genetic data protection, insurance regulatory law, genetic data

WSTĘP

Przedmiotem treści poruszanych przeze autorkę w niniejszym artykule są zagadnienia związane z uprawnieniem zakładów ubezpieczeń do zlecenia wykonywania testów genetycznych osobom ubezpieczonym oraz potencjalnym kandydatom, tj. osobom zainteresowanym podpisaniem polisy ubezpieczeniowej, a także treści związane z przetwarzaniem i wykorzystaniem wyników tych testów przez ubezpieczycieli, uprawnienia do żądania ujawnienia wyników badań genetycznych przez zakłady ubezpieczeń i pozyskiwanie wyników tych badań bez zgody ubezpieczonego. Przedstawione zostaną również przyczyny wzrastającego zainteresowania ubezpieczycieli pozyskaniem wiedzy o danych genetycznych społeczeństwa oraz mogące wynikać stąd zagrożenia.

We współczesnym świecie znaczenie testów genetycznych zaczyna odgrywać coraz większą rolę. Wyniki takich badań są istotne z punktu widzenia ochrony zdrowia, diagnozowania jednostek chorobotwórczych oraz zapobiegania rozwojowi chorób. Istnieje jednak szereg instytucji, dla których wiedza o stanie zdrowia oraz predyspozycjach genetycznych społeczeństwa może mieć istotne znaczenie. W kręgu ww. podmiotów znajdują się m.in. instytucje bankowe, towarzystwa ubezpieczeniowe, zakłady pracy, policja, siły zbrojne. Ujawnienie danych genetycznych może posłużyć im do określenia ryzyka ponoszonego w swojej działalności w związku z podejmowaniem współpracy z osobami występującymi w charakterze: kredytobiorcy, ubezpieczonego, osoby ubiegającej się o pracę, funkcjonariusza służb umundurowanych, osoby aplikującej do przystąpienia bądź pełniącej już służbę wojskową.

Przedmiot rozważań niniejszego artykułu zostanie zawężony do omówienia dopuszczalności wykorzystania wyników badań genetycznych przez towarzystwa ubezpieczeniowe oraz wpływu tych informacji na kształtowanie pozycji osoby ubiegającej się o uzyskanie ochrony ubezpieczeniowej bądź taką ochroną objętej.

ZNACZENIE INFORMACJI MEDYCZNEJ W DZIAŁALNOŚCI UBEZPIECZENIOWEJ

Podstawowymi kryteriami ustalenia warunków polisy ubezpieczeniowej oraz obliczenia wysokości stawki bazowej należnej ubezpieczycielowi są m.in. określenie rodzaju polisy oraz jej przeznaczenia, wiek potencjalnego ubezpieczonego, stan zdrowia, wykonywany zawód, suma ubezpieczenia, a także prawdopodobieństwo wystąpienia określonych schorzeń w przyszłości. Uzyskanie tych danych umożliwia oszacowanie ryzyka, jakie ponosi zakład ubezpieczeń poprzez zobowiązanie się do wypłaty odszkodowania w przypadku wystąpienia zdarzenia objętego polisą¹. Ma to na celu zbilansowanie kosztów ponoszonych przez ubezpieczonego w związku z podpisaniem umowy ubezpieczeniowej oraz zobowiązań po stronie ubezpieczyciela, związanych z ewentualną koniecznością wypłaty rekompensaty².

Dla dokładnej oceny stanu i sytuacji ubezpieczonego konieczne jest przeprowadzenie wywiadu przez przedstawiciela zakładu ubezpieczeń, a także wypełnienie kwestionariusza bądź ankiety. Potencjalny ubezpieczony może również złożyć oświadczenie o stanie zdrowia, a także przedłożyć posiadaną dokumentację medyczną (zawierającą np. wyniki wykonanych badań, karty wypisowe, karty leczenia ambulatoryjnego, opinię lekarza prowadzącego, zaświadczenia lekarskie)³.

Istnieją jednak kwestie, których jednoznaczne wskazanie w ankiecie bądź ujawnienie podczas wywiadu osobistego jest znacznie utrudnione lub też niemożliwe. Mowa tu przede wszystkim o chorobach, o których ubezpieczony nie posiada wiedzy, jak również o schorzeniach, które z dużym prawdopodobieństwem mogą wystąpić u niego w przyszłości. Ustalenie opisanych przypadłości czy zaburzeń byłoby z pewnością możliwe dzięki przeprowadzeniu specjalistycznych badań medycznych, w tym testów genetycznych, które pozwalają nie tylko na ustalenie aktualnego stanu zdrowia osoby badanej, ale również określenie jej predyspozycji genetycznych⁴.

Wykonanie takich badań posiada jednak zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty. Z całą pewnością dla zakładów ubezpieczeń możliwość skierowania potencjalnego ubezpieczonego na testy medyczne, w tym testy genetyczne, pozwoliłyby zminimalizować ryzyko ponoszone przez ubezpieczyciela, związane z wystąpieniem choroby, trwałego uszczerbku na zdrowiu bądź zgonu osoby ubezpieczonej (na skutek długotrwałej choroby lub powikłań po niej), co z kolei implikuje konieczność wypłaty określonego zadośćuczynienia. Ułatwiłoby to również określe-

¹ Opracowanie własne Polskiej Izby Ubezpieczeń, *Klasyfikacja ryzyk występujących w działalności zakładów ubezpieczeń*, Warszawa 2014, s. 6-9.

² W. Ronka-Chmielowiec (red.), *Ubezpieczenia. Rynek i ryzyko*, Warszawa 2002, s. 133-141.

³ P. Frątczak, *Informacja medyczna przy zawarciu ubezpieczenia na bardzo wysoką sumę – materiały pokonferencyjne*, Warszawa 2013.

⁴ J. Pawlikowski, *Prawo do informacji i prawo do niewiedzy o wynikach badań*, [w:] O. Nawrot, A. Wnukiewicz-Kozłowska (red.), *Temida w dobie rewolucji biotechnologicznej*, Gdańsk 2015.

nie indywidualnych warunków udzielenia ochrony ubezpieczeniowej oraz proporcjonalnego obrachowania wysokości składek czy sumy ubezpieczenia⁵. Z drugiej jednak strony wskazać należy, że w takiej sytuacji zakład ubezpieczeniowy, jako zlecający, mógłby wejść w posiadanie wszystkich danych o osobie badanej, także takich, które nie mają bezpośredniego wpływu na ocenę ryzyka ubezpieczeniowego⁶. Nawet jednorazowe wykonanie badań genetycznych tworzy bowiem ryzyko związane z możliwością przeprowadzenia dodatkowych testów z tego samego materiału biologicznego, na które badany nie wyraził zgody bądź nie posiadał o nich wiedzy⁷. Negatywnym skutkiem wprowadzenia ww. obostrzeń może być również ustalenie wyjątkowo restrykcyjnych warunków polisy, w tym także obliczenie niebotycznych kwot składek ubezpieczeniowych w przypadku osób, u których wykryto określone schorzenia bądź stwierdzono obecność konkretnych patogenów (czynników chorobotwórczych). To z kolei mogłoby doprowadzić do licznych nadużyć ze strony zakładów ubezpieczeń, a nawet dyskryminacji ze względów genetycznych wobec osób ubiegających się o uzyskanie ochrony ubezpieczeniowej⁸. W szczególności trudnej sytuacji byłyby wtedy osoby, u których prawdopodobieństwo wystąpienia pewnych chorób jest na tyle wysokie, że ubezpieczyciel całkowicie odmówiłby udzielenia ochrony ubezpieczeniowej⁹. Ponadto tak dalece idąca ingerencja w sferę prywatności jednostki mogłaby naruszyć jej prawo do zachowania poufności danych wrażliwych, a nawet do poszanowania godności człowieka, które wprost zostały zagwarantowane w Konstytucji RP.

OCHRONA PRAWNA

Ochrona konstytucyjna

Biorąc pod uwagę interes jednostki (w kontekście ochrony praw i wolności każdego człowieka zagwarantowanych ustawowo przez państwo), należałoby doprowadzić do kompleksowego uregulowania w polskim systemie prawnym kwestii wykonywania badań genetycznych, pozyskiwania danych genetycznych, ich

⁵ Ibidem, s. 6-9.

⁶ *Stanowisko Zarządu Polskiego Towarzystwa Genetyki Człowieka (PTGC) w sprawie testów genetycznych wykonywanych niezgodnie z obowiązującymi standardami oraz z naruszeniem zasad etycznych, z dn. 11.02.2016 r.*, http://ptgc.pl/wp-content/uploads/2016/06/Stanowisko_Zarz%C4%85du_PTGC_testy_genetyczne.pdf [dostęp: 9.09.2019].

⁷ Por. dr D. Krekora-Zajac, *Wtórne wykorzystanie ludzkiego materiału biologicznego dla celów badań naukowych a art. 22 europejskiej Konwencji Bioetycznej*, [w:] A. Białek, M. Wróblewski (red.), *Prawa człowieka a wyzwania bioetyczne związane z nowymi technologiami*, Warszawa 2018, s. 65-74.

⁸ *Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich prof. Ireny Lipowicz do Premiera RP z dnia 25 czerwca 2014 roku nr L.500.2.2014.KME*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-apeluje-o-prace-nad-ustaw%C4%85-o-testach-genetycznych-art-22-%E2%80%93-poszanowanie-prywatno%C5%9Bci> [dostęp: 5.11.2019].

⁹ M. Broda, *Genetyka w ubezpieczeniach – szanse czy przekleństwo?*, http://stare.ryzyko.pl/?!_menu=167 [dostęp: 5.11.2019].

przechowywania oraz przetwarzania. Właściwa organizacja obrotu tymi danymi jest nieodzowna ze względu na ochronę życia, zdrowia oraz prawa do prywatności każdego obywatela. Poszanowanie wskazanych powyżej praw i wolności wynika bezpośrednio z Konstytucji RP, a na władze publiczne został nałożony obowiązek zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa w tym zakresie¹⁰. Ochrona instytucjonalna udzielona przez państwo powinna zatem odpowiadać potrzebom obywateli oraz aktualnej sytuacji społeczno-prawnej¹¹. Szczególny nadzór winien nastąpić w przypadku korelacji podmiotów o odmiennym statusie, możliwościach finansowych, stopniu wyspecjalizowania w danej materii, bądź podmiotów nierównoważnych (tj. pozostających ze sobą w stosunku zależności). Mowa tu o obywatelach występujących w charakterze konsumenta, a więc strony poniekąd uprzywilejowanej przez ustawodawcę¹² (za którego uznaje się również ubezpieczającego jako stronę umowy ubezpieczenia w relacji z przedsiębiorcą, jakim jest zakład ubezpieczeń¹³).

Analogicznie formuła ochrony obywatela przez państwo dotyczy również sfery danych osobowych, w skład których wchodzi dane genetyczne¹⁴.

Niewłaściwe przechowywanie oraz przetwarzanie danych genetycznych mogłoby doprowadzić do naruszenia podstawowych zasad konstytucyjnych, w szczególności zasady równości, zasady niedyskryminacji w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym, prawa do ochrony życia prywatnego¹⁵.

Konstytucja RP wprowadziła pewne ograniczenia w możliwości uzyskania danych osobowych obywateli, np. poprzez określenie reguły autonomii informacyjnej jednostki polegającej na tym, że na nikogo nie może zostać nałożony obowiązek ujawnienia informacji dotyczących jego osoby, z wyjątkiem informacji udostępnianych na podstawie wyraźnego obowiązku wyrażonego w ustawie¹⁶.

Skoro więc wprowadzono konstytucyjne restrykcje dotyczące pozyskania i wykorzystania informacji o obywatelach przez władze państwowe, tym bardziej winno się uregulować możliwość pozyskania tychże danych przez inne jednostki sektora publicznego oraz prywatnego, które władzy publicznej nie wykonują¹⁷. Do jedno-

¹⁰ Por. art. 76 Konstytucji RP.

¹¹ J. Kielin, A. Maziarz, *Realizacja konstytucyjnego obowiązku ochrony praw konsumentów*, „Przegląd Sejmowy” 2010, nr XVIII, 4(99) s. 261-262.

¹² B. Gnela, *Organizacje konsumenckie oraz ich uprawnienia w polskim prawie*, „Zeszyty Naukowe” Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2004, nr 657.

¹³ J. Ulański, *Czy ubezpieczonemu przysługuje status konsumenta w świetle przepisów kodeksu cywilnego?*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2018, nr 6(7), www.ikar.wz.uw.edu.pl [dostęp: 18.10.2019].

¹⁴ Por. art. 4 pkt 13 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (dalej jako RODO).

¹⁵ Por. art. 32 i 51 Konstytucji RP.

¹⁶ P. Sarnecki, *Uwaga 2 do art. 47*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, tom II, Warszawa 2016.

¹⁷ M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 51 Konstytucji RP*, [w:] P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2019.

stek takich zaliczyć można m.in. przedsiębiorców i podmioty gospodarcze, wśród których istotną rolę odgrywają właśnie zakłady ubezpieczeń.

Bezpieczeństwo danych osobowych obywateli podlega konstytucyjnej ochronie prawnej, a wszelkie naruszenia w tym zakresie są sankcjonowane zarówno w drodze postępowania cywilnego, jak i karnego¹⁸ na podstawie odrębnych ustaw, m.in. ustawy o ochronie danych osobowych¹⁹, ustawy o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości²⁰, Kodeksu cywilnego (dalej jako k.c.); Kodeksu Karnego (dalej jako k.k.) oraz Rozporządzenia RODO.

Ochrona gwarantowana ponadnarodowo

Ochrona danych sensytywnych, jako szczególnej kategorii danych osobowych, wynika wprost z treści art. 14 ust. 1 u.o.d.o.p. oraz odpowiadającemu mu art. 9 ust. 1 RODO²¹. Przywołany przepis określa zakres informacji podlegających zwiększonej ochronie prawnej ze względu na specyficzny, zindywidualizowany charakter zabezpieczanych treści²². Przepis ten zawiera m.in. bezpośredni zakaz przetwarzania danych genetycznych umożliwiających identyfikację osoby. Obostrzenie dotyczące ochrony danych genetycznych wprowadzone zostało dopiero w Rozporządzeniu nr 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r., regulacji obejmującej dane genetyczne zabrakło natomiast w art. 8 ust. 1²³ poprzednio obowiązującej dyrektywy 95/46/WE, w której katalog danych wrażliwych pozostawał znacznie węższy w stosunku do obecnego brzmienia art. 9 ust. 1 RODO²⁴. W art. 4 pkt 13 Rozporządzenia RODO określono również definicję danych genetycznych, których status był niejednoznaczny na tle pozostałych regulacji prawnych²⁵. Wprowadzenie zakazu przetwarzania tych danych jako danych wrażliwych podyktowany był przede wszystkim wzmocnieniem ochrony jednostek przed dyskryminacją spowodowaną możliwością niekon-

¹⁸ Opracowanie własne Urzędu Ochrony Danych Osobowych z 2019 r., *Obowiązki administratorów związanych z naruszeniami ochrony danych osobowych*, <https://uodo.gov.pl> [dostęp: 30.12.2019].

¹⁹ Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (dalej jako u.o.d.o.).

²⁰ Ustawa z dnia 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości (dalej jako u.o.d.o.p.).

²¹ Por. art. 14 ust. 1 u.o.d.o.p. oraz art. 9 ust. 1 RODO: Zabrania się przetwarzania danych osobowych ujawniających pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub światopoglądowe, przynależność do związków zawodowych oraz przetwarzania danych genetycznych, danych biometrycznych w celu jednoznacznego zidentyfikowania osoby fizycznej lub danych dotyczących zdrowia, seksualności lub orientacji seksualnej tej osoby.

²² D. Wociór, *Dane osobowe szczególnej kategorii*, [w:] D. Wociór (red.), *Ochrona danych osobowych i informacji niejawnych z uwzględnieniem ogólnego rozporządzenia unijnego*, Warszawa 2016, s. 12-16.

²³ Por. art. 8 ust. 1 dyrektywy 95/46/WE z dnia 24.10.1995 r.– uchylonej Rozporządzeniem 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r.

²⁴ M. Kuba, *Komentarz do art. 9*, [w:] E. Bielał-Jomaa, D. Lubasz (red.), *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, Warszawa 2018.

²⁵ A. Dmochowska, *Przetwarzanie danych szczególnych kategorii*, [w:] A. Dmochowska, M. Zadrozny (red.), *Unijna reforma ochrony danych osobowych. Analiza zmian*, Warszawa 2016, s. 30.

trołowanego ujawnienia tych informacji oraz wykorzystania przez osoby trzecie²⁶. Wprowadzony w przywołanym przepisie zakaz przetwarzania danych nie posiada jednak bezwzględnego charakteru, bowiem art. 9 ust. 2 RODO dopuszcza możliwość przetwarzania tych danych w określonych przypadkach wskazanych wprost w ww. przepisie. Prawo do ochrony danych osobowych będzie musiało zatem ulec ograniczeniu na rzecz ochrony innych praw, respektując zasadę proporcjonalności. Przesłanki wskazane w art. 9 ust. 2 RODO posiadają autonomiczny charakter, a zatem wystąpienie którejkolwiek z nich może doprowadzić do ograniczenia zakazu przetwarzania danych wskazanych w poprzednim ustępie²⁷.

Ochrona ustawowa

Właściwa ochrona danych osobowych, w tym także danych genetycznych, została w Polsce zagwarantowana również na poziomie krajowego porządku prawnego. Oprócz przywołanego już w poprzednim podrozdziale art. 14 ust. 1 u.o.d.o.p., stanowiącego analogię do omówionego art. 9 ust. 1 RODO, należy wskazać także przepisy ustawy o ochronie danych osobowych, której regulacje stanowią kontynuację oraz doprecyzowanie zasad określonych już Rozporządzeniu UE obowiązującym także Polskę²⁸. Szczególną uwagę należy zwrócić na art. 107 ust. 2 ww. ustawy²⁹, który w bezpośredni sposób odnosi się do ochrony danych genetycznych, sankcjonując zachowania naruszające bezpieczeństwo tych danych polegające na ich przetwarzaniu bez posiadania stosownego zezwolenia czy też uprawnienia.

Pośrednio ochronę danych genetycznych można wyprowadzić także z art. 23 k.c. oraz 24 § 1 k.c.³⁰, traktując dane genetyczne jako szczególny rodzaj dóbr osobistych człowieka. Informacje o kodzie genetycznym mogą bowiem oddziaływać na gwarancję poszanowania innych dóbr wprost wymienionych w treści art. 23 k.c., takich jak na przykład zdrowie, wolność, cześć. Podkreślenia wymaga fakt, że dane genetyczne opisują szczegółowo zindywidualizowane dane o stanie zdrowia konkretnego człowieka³¹. Katalog zawarty w art. 23 ma charakter otwarty, a ujęte w nim wyliczenie jest przykładowe i dopuszcza możliwość objęcia ochroną również innych dóbr, niewymienionych bezpośrednio w przepisie³².

²⁶ K. Szymielewicz, *Reforma europejskiego prawa o ochronie danych osobowych z perspektywy praw obywateli – więcej czy mniej ochrony?*, „Monitor Prawniczy” 2016/20, s. 14.

²⁷ T.A.J. Banyś, E. Bielak-Jomaa, M. Kuba, J. Łuczak, *Prawo ochrony danych osobowych. Podręcznik dla studentów i praktyków*, Warszawa 2016, s. 110.

²⁸ A. Mednis, *Ochrona danych genetycznych jako danych osobowych*, „Studia Iuridica” LXXII, Warszawa 2018, s. 89-90.

²⁹ Por. art. 107 u.o.d.o.

³⁰ Por. art. 23 i 24 § 1 k.c.

³¹ E. Kulesza, *Ochrona danych o stanie zdrowia w świetle ustawodawstwa europejskiego i polskiej ustawy o ochronie danych osobowych*, „Prawo i Medycyna” 2000, nr 5.

³² P. Wagłowski, *Ochrona dóbr osobistych i danych osobowych*, Warszawa 2009, s. 4.

Ochrona informacji o danych genetycznych człowieka pozostaje również pod ochroną prawa karnego, choć nie została ona wyrażona *expressis verbis*, gdyż żaden z artykułów tego kodeksu nie penalizuje jednoznacznie bezprawnego uzyskania dostępu, wykorzystania czy przetwarzania danych genetycznych. W sposób pośredni ochrony udziela jednak art. 266 § 1 k.k.³³ poprzez wprowadzenie sankcji dla nieuprawnionego ujawnienia lub wykorzystania informacji otrzymanych w ramach wykonywanej działalności czy też wykonywanej pracy³⁴. Podobnie jest w przypadku bezprawnego uzyskania dostępu do informacji nieprzeznaczonej dla danej osoby, zagrożonego karą grzywny, ograniczenia wolności bądź pozbawienia wolności do lat 2³⁵.

Opisane przepisy odnoszą się do kwestii ochrony danych osobowych głównie w sposób pośredni, poprzez zaliczenie ich jako szczególnego rodzaju danych osobowych czy też dóbr osobistych. Właściwa regulacja obejmująca wszystkie aspekty wykonywania badań genetycznych w sposób precyzyjny i drobiazgowy jest przedmiotem prowadzonych prac legislacyjnych³⁶.

DANE OSOBOWE, DO KTÓRYCH POZYSKANIA UPRAWIONY JEST ZAKŁAD UBEZPIECZEŃ

Informacje uzyskane poprzez przeprowadzenie wywiadu oraz ankiety

Skonstruowanie poszczególnych akapitów umowy ubezpieczenia (indywidualnego ubezpieczenia zdrowotnego, na życie czy turystycznego), w tym w szczególności określenie wysokości sumy ubezpieczenia czy składki, wymaga uzyskania przez zakład ubezpieczeń wiadomości o osobie ubezpieczanej. Istotne będą zapewne informacje o jej stanie zdrowia, przyjmowanych lekach, przebytych chorobach czy też pozostawaniu pod stałą opieką lekarską. Na ubezpieczającego został nałożony prawny obowiązek udzielenia wszystkich znanych mu okoliczności, o które został zapytany przez ubezpieczyciela podczas przeprowadzanego wywiadu. Ubezpieczający może zostać zobligowany do zgłaszania zmiany tych okoliczności w trakcie trwania umowy. Na ubezpieczonego nie został jednak nałożony obowiązek udzielania informacji o wynikach badań genetycznych zleconych we własnym zakresie oraz o okolicznościach ujawnionych w efekcie wykonania takich testów. Ustalenie szczegółowego stanu zdrowia osoby ubezpieczanej przez ubezpieczyciela jest nie-

³³ Por. art. 266 § 1 k.k.

³⁴ K. Broclawik, M. Czajka, *Prawnokarne aspekty ochrony tajemnicy zawodowej radcy prawnego, cz. I: Zagadnienia materialnoprawne*, „Radca Prawny” 2001, nr 3, s. 43.

³⁵ Por. art. 267 § 1 k.k.

³⁶ Wykaz prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów, Projekt ustawy o badaniach genetycznych i biobankowaniu, nr projektu: UD400, data modyfikacji projektu: 12.08.2019r., <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r6701822110555,Projekt-ustawy-o-badaniach-genetycznych-i-biobankowaniu.html> [dostęp: 13.10.2019].

zbędne dla obiektywnego określenia zasad udzielenia ochrony ubezpieczeniowej. Po podpisaniu umowy zakład ubezpieczeń ponosi bowiem ryzyko związane z wystąpieniem zdarzeń uprawniających uposażonego do otrzymania odszkodowania czy rekompensaty. Uchylenie się od wypłaty zadośćuczynienia jest możliwe jedynie poprzez ziszczenie się warunków wyłączających, wskazanych w polisie ubezpieczeniowej, bądź w ogólnych warunkach ubezpieczenia. Jedną z nich może być właśnie zatajenie istotnych informacji, o które pytano podczas wywiadu poprzedzającego podpisanie umowy, czy też oświadczenie nieprawdy³⁷.

Uprawnienia ubezpieczyciela do uzyskania informacji o ubezpieczonym zostały przewidziane również w art. 21 ustawy z dnia 11 września 2015 roku o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, który przewiduje możliwość przeprowadzenia stosownej ankiety, w celu otrzymania wiadomości pozwalających na przedstawienie zindywidualizowanej umowy ubezpieczeniowej. Minimalny zakres danych zamieszczanych w ww. ankiecie jest określony przez ministra właściwego do spraw instytucji finansowych w drodze rozporządzenia³⁸.

Zlecenie wykonania badań lekarskich lub diagnostycznych

Ubezpieczyciel posiada uprawnienie do zlecenia ubezpieczonemu bądź osobie, na rachunek której ma zostać zawarta umowa ubezpieczenia, wykonanie badań lekarskich lub badań diagnostycznych. Przeprowadzenie ww. badań ma służyć do oszacowania ryzyka ubezpieczeniowego podejmowanego przez ubezpieczyciela, ustalenia prawa do świadczenia osoby uprawnionej oraz określenia wysokości ewentualnego świadczenia³⁹. Możliwe do przeprowadzenia są wyłącznie badania obarczone minimalnym ryzykiem, aby nie dopuścić do powstania jakichkolwiek negatywnych i niepożądanych skutków czy efektów ubocznych badań o ryzyku większym, aniżeli minimalne⁴⁰. Ubezpieczony lub osoba, na rachunek której ma zostać zawarta umowa ubezpieczenia, mają prawo do otrzymania wyników przeprowadzonych badań nawet w przypadku braku ostatecznego zawarcia umowy⁴¹. Działanie takie jest spowodowane głównie ograniczeniem przeprowadzania badań, których ponowne wykonanie w niewielkim odstępie czasu mogłoby doprowadzić do negatywnych skutków zdrowotnych.

Regulacja ta ma służyć ochronie interesu jednostki poprzez jednoznaczne wskazanie okoliczności, w których ingerencja zakładu ubezpieczeń w życie prywatne

³⁷ Por. art. 815 § 1-3 k.c.

³⁸ Por. art. 21 ust. 1-3, 8 ustawy z dnia 11 września 2015 roku o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (dalej jako u.d.u.r.).

³⁹ M. Szczepańska, *Komentarz do art. 37*, [w:] P. Wajda (red.), *Komentarz do ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej*, Warszawa 2016.

⁴⁰ A. Wojtatowicz-Lasek, K. Wygoda, *Prawo dostępu do własnych danych ubezpieczonego – zakres i tryb*, s. 129, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl> [dostęp: 4.11.2019].

⁴¹ Por. art. 37 ust. 1 i 2 u.d.u.r.

jednostki jest dopuszczalna. Zmierza ona bowiem do zapobieżenia sytuacji, w której uprawnienie ubezpieczyciela do pozyskania informacji o osobach ubezpieczonych czy zawierających umowę jest nieograniczone⁴².

Z zakresu badań, których wykonania żądać może zakład ubezpieczeń, kategorycznie wykluczono badania genetyczne prowadzone dla celów ubezpieczeniowych. Z powyższego wynika, iż nawet w przypadku wyrażenia zgody przez potencjalnego badanego na przeprowadzenie testów genetycznych, ich wykonanie oraz wykorzystanie uzyskanych wyników przez ubezpieczyciela byłoby niedopuszczalne⁴³.

Uzyskanie informacji o ubezpieczonym od podmiotów wykonujących działalność leczniczą

Oprócz faktów ustalonych samodzielnie przez zakład ubezpieczeń na podstawie informacji otrzymanych od ubezpieczonego bądź ubezpieczającego, posiada on również uprawnienie do uzyskiwania wiadomości o stanie zdrowia ubezpieczonych od podmiotów wykonujących działalność leczniczą, a także informacji o nazwach i adresach świadczeniodawców, którzy udzielili świadczeń opieki zdrowotnej w związku z wypadkiem lub zdarzeniem losowym, będącym podstawą ustalenia ich odpowiedzialności oraz wysokości odszkodowania uzyskanych od Narodowego Funduszu Zdrowia. Wiadomości te obejmują m.in. przyczyny hospitalizacji lub leczenia ambulatoryjnego oraz wykonanych w trakcie ich trwania wyników badań diagnostycznych, wyniki leczenia, udzielone świadczenia zdrowotne, przyczynę śmierci, wyniki sekcji zwłok. Z zakresu udostępnianych informacji wyłączone zostały dane o wynikach badań genetycznych. Udzielenie informacji o stanie zdrowia ubezpieczonego, po uprzednim udzieleniu przez niego pisemnej zgody, odbywa się z poszanowaniem zasady poufności oraz z uwzględnieniem konieczności ochrony danych osobowych. Wszystkie informacje pozyskane w ten sposób przez zakład ubezpieczeń objęte są tajemnicą ubezpieczeniową, z wyjątkiem wyłączenia wskazanego wyraźnie w ustawie⁴⁴.

Uzyskanie wiadomości o ubezpieczonym od instytucji oraz innych zakładów ubezpieczeń

Zakład ubezpieczeń posiada możliwość wnioskowania o udostępnienie wiadomości o ubezpieczonych od innych zakładów ubezpieczeń na potrzeby oszacowania

⁴² M. Szczepańska, *Komentarz do art. 37...*

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Por. § 1, § 2 ust. 1, 3, 4 oraz § 6 Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 13 października 2016 roku w sprawie informacji udzielanych zakładom ubezpieczeń przez podmioty wykonujące działalność leczniczą oraz Narodowy Fundusz Zdrowia (dalej jako Rozp. M.Z.).

ryzyka ubezpieczeniowego i weryfikacji posiadanych dotychczas danych. Udzielenie tych informacji może nastąpić po udzieleniu zgody przez osobę, której dane dotyczą.

Ustawa dopuszcza również możliwość ubiegania się przez zakład ubezpieczeń o uzyskanie informacji i dokumentów od sądów, prokuratury, policji oraz innych organów i instytucji, w zakresie zadań realizowanych przez zakład ubezpieczeń, jeżeli informacje te są konieczne do ustalenia faktów dotyczących wypadków i zdarzeń losowych, będących podstawą ustalenia odpowiedzialności ubezpieczyciela⁴⁵.

Korzyści i zagrożenia wynikające z dopuszczenia wykorzystywania wyników badań genetycznych przez zakłady ubezpieczeń

Umożliwienie zakładom ubezpieczeń uzyskania informacji o kodzie genetycznym osób ubezpieczonych pozostaje kontrowersyjnym dylematem współczesnych czasów, budzącym wiele uzasadnionych wątpliwości natury etycznej. Dysponowanie przez ubezpieczycieli tak szczegółowymi danymi niesłoby ze sobą wiele zagrożeń wynikających z niewłaściwego ich przechowywania, przetwarzania, wykorzystywania bądź nieuprawnionego ujawnienia osobom trzecim. W Polsce aktualne przepisy prawa wprost zabraniają przeprowadzania badań genetycznych dla celów ubezpieczeniowych. Działanie takie wydaje się być słuszne i służy ochronie podstawowych praw i wolności człowieka, w szczególności poszanowaniu godności człowieka oraz jego prawa do niewiedzy o wynikach badań i stanie zdrowia, zabezpieczeniu jego prywatności, ochronie zdrowia i życia, a także przeciwdziałaniu zachowaniom dyskryminacyjnym⁴⁶.

Przyzwolenie zlecenia przez zakłady ubezpieczeń wykonania badań genetycznych przed podpisaniem umowy ubezpieczenia wiązałoby się z koniecznością stworzenia warunków formalnoprawnych oraz technicznych do realizacji takich testów oraz wyłonienia doświadczonego personelu, który byłby w stanie we właściwy sposób zinterpretować ich wyniki. Powstaje zatem wątpliwość, czy zakłady ubezpieczeń zlecałyby takie badania jednostkom zewnętrznym na zasadzie outsourcingu, czy też powołałyby do funkcjonowania własne laboratoria i jednostki diagnostyczne. Nasuwa się również pytanie, w oparciu o jakie wytyczne i przepisy powstawałyby takie laboratoria, kto weryfikowałby ich standardy, zezwalał na wykonywanie działalności, udzielał stosownej licencji, przeprowadzał kontrole, nakładał sankcje za nieprzestrzeganie ustalonych zasad i wymogów⁴⁷. Należy bowiem zauważyć, że jednostki takie poprzez uzyskanie jed-

⁴⁵ Por. art. 39 ust. 1 oraz art. 42 ust. 1 u.d.u.r.

⁴⁶ J. Domaradzki, *Prawo do niewiedzy a obowiązki wiedzy w opiniach rodzin osób z chorobą Huntingtona*, „Etyka” tom 47, Warszawa 2013 r., s. 18-33.

⁴⁷ J. Pawlikowski, *Biobankowanie ludzkiego materiału biologicznego dla celów badań naukowych – aspekty organizacyjne, etyczne, prawne i społeczne*, Lublin 2013, s. 127.

nej próbki materiału genetycznego mogłyby wejść w posiadanie kompleksowej puli informacji o potencjalnym ubezpieczonym, który poddał się takiemu badaniu⁴⁸. Zakład ubezpieczeń mógłby uzyskać również takie informacje, które nie są istotne z punktu widzenia ustalania warunków umowy ubezpieczeniowej. Niebezpieczeństwo stąd wynikające mogłoby wiązać się przede wszystkim z niewłaściwym przechowywaniem pobranego materiału genetycznego, nieodpowiednim zabezpieczeniem wyników badań, które umożliwiłyby dostęp do nich osobom nieuprawnionym, bądź możliwość wtórnego wykorzystania materiału bez wiedzy i zgody osoby badanej⁴⁹. Istniałoby również ryzyko wykonania badań bez wiedzy i zgody osoby badanej, a wyniki takich testów można byłoby wykorzystać nie tylko w stosunku do samego badanego, ale również wszystkich osób z nim spokrewnionych, oceniając pewne cechy dziedziczne na zasadzie prawdopodobieństwa ich wystąpienia u innych osób⁵⁰. W dalszej kolejności mogłoby również spowodować niekontrolowane przejęcie wyników przeprowadzonych testów przez osoby trzecie bądź inne podmioty, przedsiębiorstwa czy instytucje.

Dopuszczenie możliwości zobligowania osoby ubiegającej się o objęcie ochroną ubezpieczeniową do przeprowadzenia badań genetycznych mogłoby doprowadzić także do wyłonienia na tej podstawie grupy osób szczególnego ryzyka, dla których zakłady ubezpieczeń tworzyłyby wyjątkowo niekorzystne warunki oferowanych polis poprzez znaczne obniżenie sumy ubezpieczenia, wprowadzenie licznych wyjątków od obowiązku zapłaty zadośćuczynienia przy jednoczesnym zobligowaniu ubezpieczającego do zapłaty wygórowanej składki ubezpieczeniowej. W wyjątkowych przypadkach sytuacja taka mogłaby również skutkować odizolowaniem pewnych grup od możliwości uzyskania ochrony ubezpieczeniowej w ogóle. Do osób takich można byłoby zaliczyć np. osoby starsze czy też osoby, u których stwierdzono wystąpienie chorób przewlekłych, postępujących, nieuleczalnych, które skutkować mogą koniecznością stałego leczenia, kosztownej rehabilitacji, a nawet zgonem. W takich sytuacjach zakłady ubezpieczeń, nie chcąc ponosić wyjątkowo wysokiego ryzyka ubezpieczeniowego, odmawiałyby udzielenia ochrony ubezpieczeniowej, obawiając się nieuniknionej wypłaty wysokiego zadośćuczynienia w stosunkowo krótkim czasie. Ochrona ubezpieczeniowa przysługiwałaby więc w zasadzie wyłącznie osobom młodym, zdrowym, nieobciążonym genetycznie żadnymi chorobami, dającym dużą gwarancję, że zdarzenia implikujące konieczność wypłaty odszkodowania nie nastąpią. Działanie takie pozwoliłoby na znaczne ograniczenie ryzyka ponoszonego przez ubezpieczyciela podczas udzielania ochrony ubezpieczeniowej, gdyż dotychczasowy szacunek prawdopodobieństwa wystąpienia określonych zdarzeń można byłoby

⁴⁸ P. Obara, *Ochrona danych genetycznych w ramach prawa do prywatności dawców – uwagi na tle regulacji o ochronie danych osobowych*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP”, Kraków 2017.

⁴⁹ B. Pawłowski, *Wyzwania prawne związane z rozwojem medycyny spersonalizowanej*, [w:] A. Białek, M. Wróblewski (red.), *Wybrane aspekty praw człowieka a bioetyka*, Warszawa 2016, s.106-108.

⁵⁰ W. Wieczorek, *Moralna wartość ludzkiego genomu*, „Roczniki Teologiczne” 2007, t. LIV, z. 10, s. 89-90.

w dużej mierze wyeliminować bądź potwierdzić. Tak szczegółowa wiedza o osobach ubezpieczanych byłaby dla zakładów ubezpieczeń niezwykle cenna, gdyż pozwoliłaby na wygenerowanie znacznych zysków oraz ograniczenie strat, w postaci znikomych wypłat na rzecz uposażonych z tytułu zawarcia umów ubezpieczeniowych.

Dostępem do wyników badań genetycznych oprócz zakładów ubezpieczeń byłoby z pewnością zainteresowane również instytucje bankowe (które udzielając kredytu czy pożyczki swoim klientom, mogłyby precyzyjniej oszacować warunki spłaty, koszt obsługi kredytu oraz wysokość kosztów ubezpieczenia kredytu), a także pracodawca (w kontekście zwiększonego ryzyka wystąpienia określonych schorzeń, które eliminują uprawnienia pracownika do wykonywania zawodu, zajmowania określonego stanowiska, niedyspozycji, które mogą przyczynić się do powstania wypadków podczas wykonywania pracy). W tym miejscu wskazać należy, że towarzystwa ubezpieczeniowe oraz instytucje bankowe są często powiązane ze sobą kapitałowo i obsługują tych samych klientów na różnych płaszczyznach⁵¹. Z punktu widzenia ubezpieczonego ujawnienie informacji o jego stanie zdrowia byłoby wyjątkowo niepożądane, mogłoby bowiem wpłynąć negatywnie na wiele dziedzin jego życia, np. na rozpatrzenie wniosku o przyznanie kredytu, kandydaturę podczas aplikowania na konkretne stanowisko zawodowe czy też uzyskanie awansu⁵².

Wyniki testów genetycznych mogą okazać się również przydatne dla formacji przeznaczonych do ochrony społeczeństwa i kraju, tj. policji oraz sił zbrojnych. Dane pozyskane w ten sposób mogłyby służyć określeniu predyspozycji oraz istnienia pożądanych cech wśród kandydatów aplikujących do podjęcia służby, jak również wśród osób pełniących już służbę. Z punktu widzenia osób zamierzających przystąpić do ww. jednostek, ujawnienie wyników testów mogłoby udaremnić ich zamiary, jeżeli informacje w nich zawarte wskazywałyby np. na możliwość wystąpienia genów, które mogłyby w przyszłości doprowadzić do rozwoju określonych chorób (w szczególności chorób psychicznych)⁵³.

Dostępem do uzyskania informacji genetycznych mogą być również zainteresowane ośrodki adopcyjne (np. w celu weryfikacji danych o osobach ubiegających się o uzyskanie statusu rodziców adopcyjnych). Analogicznie wiedza o danych genetycznych mogłaby posiadać istotne znaczenie dla osób, które rozważają podjęcie decyzji o adopcji i są zainteresowane ustaleniem profilu genetycznego osoby przysposobianej. Niewłaściwe wykorzystanie takich danych mogłoby jednak doprowadzić do dyskryminacji dzieci obciążonych wadami genetycznymi, co uniemożliwiłoby im znalezienie rodziny adopcyjnej. Ujawnienie informacji o danych genetycznych potencjalnych rodziców mogłoby natomiast powodować trudności podczas procedury adopcyjnej lub też doprowadzić do negatywnego rozpoznania wniosku o adopcję.

⁵¹ *Pismo Rzecznika...*

⁵² M. Broda, *Genetyka w ubezpieczeniach...*

⁵³ *Pismo Rzecznika...*

Zestawiając negatywne konsekwencje, które mogłyby być spowodowane zezwoleniem zakładom ubezpieczeń na wykonywanie badań genetycznych, nasuwa się pytanie: czy takie działanie mogłoby przynieść jakiegokolwiek wymierne korzyści? Oprócz szerokiego wachlarza profitów leżących po stronie zakładów ubezpieczeń, trudno niestety wskazać jakiegokolwiek pożytki dla samych badanych. Jedynym pozytywnym aspektem przeprowadzenia takich testów byłaby większa świadomość badanych w zakresie własnego stanu zdrowia, dająca szansę na właściwą profilaktykę, diagnostykę bądź leczenie. Z drugiej jednak strony każda osoba zainteresowana uzyskaniem szczegółowych informacji o swoim genotypie oraz o stanie zdrowia może wykonać takie badania samodzielnie bądź na zlecenie lekarza specjalisty w ramach badań refundowanych (wybrany katalog badań), bądź w prywatnych laboratoriach oferujących możliwość odpłatnego wykonania testów (nieograniczona liczba badań). W takiej sytuacji wyniki badań byłyby dostępne wyłącznie dla osób, które wyraziły zgodę na wykonanie badania i pobranie materiału.

PODSUMOWANIE

Znaczenie badań genetycznych we współczesnym świecie odgrywa istotną rolę na wielu płaszczyznach życia człowieka – nie tylko w medycynie i ochronie zdrowia, ale jak wskazano w niniejszym artykule, również w działalności ubezpieczeniowej. Ustawodawca wprowadził możliwość zlecenia przez zakłady ubezpieczeń osobom ubiegającym się o objęcie ochroną ubezpieczeniową wykonania badań lekarskich lub diagnostycznych w celu prawidłowej oceny stanu zdrowia potencjalnego ubezpieczonego, jednak wprowadził wyraźny zakaz wykonywania w tym celu badań genetycznych. Czy takie stanowisko pozostaje słuszne? Mając na uwadze względy etyczne oraz poszanowanie praw i wolności każdego obywatela, należałoby udzielić odpowiedzi twierdzącej. Spodziewane korzyści z dopuszczenia takiej możliwości pojawiłyby się głównie (o ile nie wyłącznie) po stronie zakładów ubezpieczeń, stawiając drugą stronę umowy ubezpieczeniowej w wyjątkowo niekorzystnym położeniu, doprowadzając do gwałtownego wzmocnienia pozycji ubezpieczyciela względem ubezpieczonego. Jeśli chodzi natomiast o ewentualne korzyści wynikające z wykonania testów genetycznych po stronie badanego, przede wszystkim należy podkreślić możliwość bezpłatnego uzyskania informacji o swoim genotypie. Warto jednak wskazać, że taka ewentualność istnieje cały czas, poprzez wykonanie odpowiednich badań we własnym zakresie, w dowolnie wybranej przez badanego placówce, lecz przy zaangażowaniu własnych środków finansowych.

Bibliografia

Literatura:

Banyś T.A.J., Bielak-Jomaa E., Kuba M., Łuczak J., *Prawo ochrony danych osobowych. Podręcznik dla studentów i praktyków*, Warszawa 2016.

Broclawik K., Czajka M., *Prawnokarne aspekty ochrony tajemnicy zawodowej radcy prawnego, cz. I: Zagadnienia materialnoprawne*, „Radca Prawny” 2001, nr 3.

Broda M., *Genetyka w ubezpieczeniach – szanse czy przekleństwo?*, http://stare.ryzyko.pl/?l_menu=167 [dostęp: 5.11.2019].

Dmochowska A., *Przetwarzanie danych szczególnych kategorii* [w:] A. Dmochowska, M. Zadrożny (red.), *Unijna reforma ochrony danych osobowych. Analiza zmian*, Warszawa 2016.

Domaradzki J., *Prawo do niewiedzy a obowiązek wiedzy w opiniach rodzin osób z chorobą Huntingtona*, „Etyka” tom 47, Warszawa 2013 r.

Florczak-Wątor M., *Komentarz do art. 51 Konstytucji RP*, [w:] P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2019.

Frątczak P., *Informacja medyczna przy zawarciu ubezpieczenia na bardzo wysoką sumę – materiały pokonferencyjne*, Warszawa 2013.

Gnela B., *Organizacje konsumenckie oraz ich uprawnienia w polskim prawie*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2004, nr 657.

Kielin J., Maziarz A., *Realizacja konstytucyjnego obowiązku ochrony praw konsumentów*, „Przegląd Sejmowy” 2010, nr XVIII 4(99).

Krekora-Zajac D., *Wtórne wykorzystanie ludzkiego materiału biologicznego dla celów badań naukowych a art. 22 europejskiej Konwencji Bioetycznej*, [w:] A. Białek, M. Wróblewski (red.), *Prawa człowieka a wyzwania bioetyczne związane z nowymi technologiami*, Warszawa 2018.

Kuba M., *Komentarz do art. 9*, [w:] E. Bielak-Jomaa, D. Lubasz (red.), *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, Warszawa 2018.

Kulesza E., *Ochrona danych o stanie zdrowia w świetle ustawodawstwa europejskiego i polskiej ustawy o ochronie danych osobowych*, „Prawo i Medycyna” 2000, nr 5.

Mednis A., *Ochrona danych genetycznych jako danych osobowych*, „Studia Iuridica” 2018, LXXII.

Obara P., *Ochrona danych genetycznych w ramach prawa do prywatności dawców – uwagi na tle regulacji o ochronie danych osobowych*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP” 2017.

Pawlikowski J., *Biobankowanie ludzkiego materiału biologicznego dla celów badań naukowych – aspekty organizacyjne, etyczne, prawne i społeczne*, Lublin 2013.

Pawlikowski J., *Prawo do informacji i prawo do niewiedzy o wynikach badań*, [w:] O. Nawrot, A. Wnukiewicz-Kozłowska (red.), *Temida w dobie rewolucji biotechnologicznej*, Gdańsk 2015.

Pawłowski B., *Wyzwania prawne związane z rozwojem medycyny spersonalizowanej*, [w:] E. Białek, M. Wróblewski (red.), *Wybrane aspekty praw człowieka a bioetyka*, Warszawa 2016.

Polska Izba Ubezpieczeń – opracowanie własne, *Klasyfikacja ryzyk występujących w działalności zakładów ubezpieczeń*, Warszawa 2014.

Ronka-Chmielowiec W. (red.), *Ubezpieczenia. Rynek i ryzyko*, Warszawa 2002.

Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich prof. Ireny Lipowicz do Premiera RP z dnia 25 czerwca 2014 roku nr L.500.2.2014.KMŁ, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-apeluje-o-prace-nad-ustaw%C4%85-o-testach-genetycznych-art-22-%E2%80%93-poszanowanie-prywatno%C5%9Bci> [dostęp: 5.11.2019].

Sarnecki P., *Uwaga 2 do art. 47*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2016.

Szczepeńska M., *Komentarz do art. 37*, [w:] P. Wajda (red.), *Komentarz do Ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej*, Warszawa 2016 r.

Szymielewicz K., *Reforma europejskiego prawa o ochronie danych osobowych z perspektywy praw obywateli – więcej czy mniej ochrony?*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 20.

Ulański J., *Czy ubezpieczonemu przysługuje status konsumenta w świetle przepisów kodeksu cywilnego?*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2018, nr 6(7), www.ikar.wz.uw.edu.pl [dostęp: 18.10.2019].

Urząd Ochrony Danych Osobowych – opracowanie własne z 2019 r., *Obowiązki administratorów związane z naruszeniami ochrony danych osobowych*, <https://uodo.gov.pl> [dostęp: 30.12.2019].

Wąglowski P., *Ochrona dóbr osobistych i danych osobowych*, Warszawa 2009.

Wieczorek W., *Moralna wartość ludzkiego genomu*, „Roczniki Teologiczne” 2007, t. LIV, z. 10.

Wociór D., *Dane osobowe szczególnej kategorii*, [w:] D. Wociór (red.), *Ochrona danych osobowych i informacji niejawnych z uwzględnieniem ogólnego rozporządzenia unijnego*, Warszawa 2016.

Wojtatowicz-Lasek A., Wygoda K., *Prawo dostępu do własnych danych ubezpieczonego – zakres i tryb*, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl> [dostęp: 14.11.2019].

Stanowisko Zarządu Polskiego Towarzystwa Genetyki Człowieka (PTGC) w sprawie testów genetycznych wykonywanych niezgodnie z obowiązującymi standardami oraz z naruszeniem zasad etycznych, z dn. 11.02.2016 r., http://ptgc.pl/wp-content/uploads/2016/06/Stanowisko_Zarz%C4%85du_PTGC_testy_genetyczne.pdf [dostęp: 9.09.2019].

Wykaz aktów prawnych:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2019, poz. 1145).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950).

Ustawa z dnia 11 września 2015 roku o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. 2015, poz. 1844).

Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U.2019, poz. 1781).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości (Dz.U. 2019, poz. 125).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (RODO).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 października 2016 roku w sprawie informacji udzielanych zakładom ubezpieczeń przez podmioty wykonujące działalność leczniczą oraz Narodowy Fundusz Zdrowia, poz. 1754.

Wykaz prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów. Projekt ustawy o badaniach genetycznych i biobankowaniu, nr projektu: UD400, data modyfikacji projektu: 12.08.2019 r., <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r6701822110555>, Projekt-ustawy-o-badaniach-genetycznych-i-biobankowaniu.html [dostęp: 13.10.2019].